

**O'SMIR YOSHDAGI XULQI OG'ISHGAN O'QUVCHILARNI
KORREKSIYA QILISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI**

Mirzaraxmedova Nodira Xondamirovna

Toshkent viloyati, O'rta Chirchiq tumani 8-sonli maktab

Amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'smir yoshdagi xulqi og'ishgan o'quvchilar bilan olib boriladigan korreksion ishlarning psixologik asoslari yoritilgan. Deviant xulq-atvorning kelib chiqish sabablari, uning namoyon bo'lish shakllari hamda maktab amaliyotchi psixologi tomonidan amalga oshiriladigan korreksion va profilaktik tadbirlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, deviant xulq-atvor, xulqi og'ishgan o'quvchi, psixologik korreksiya, profilaktika, agressivlik, moslashuv, tarbiya, psixologik xizmat, ijtimoiy muhit.

KIRISH

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas'uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda organizmda fiziologik va psixologik o'zgarishlar yuz beradi, shaxsning dunyoqarashi, qiziqishlari va xulq-atvori shakllanadi. Ayrim hollarda o'smirlar turli salbiy omillar ta'sirida xulqida og'ishlar namoyon qilishi mumkin. Xulqi og'ishgan o'quvchilar deb jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarni muntazam namoyon etuvchi o'quvchilarga aytiladi. Bunday holatlarga dars qoldirish, tajovuzkorlik, intizomsizlik, yolg'on gapirish, tengdoshlari bilan nizolashish va boshqa salbiy xatti-harakatlar kiradi.

Deviant xulq-atvorning yuzaga kelishida oilaviy muhit, noto'g'ri tarbiya, otalar nazoratining sustligi, tengdoshlar ta'siri, emotsional zo'riqishlar va ijtimoiy muammolar muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchi pastligi va muloqotdagi qiyinchiliklar ham xulqiy og'ishlarga sabab bo'lishi mumkin.

Xulqi og'ishgan o'quvchilar bilan ishlashda, avvalo, muammoning sabablarini aniqlash zarur. Maktab amaliyotchi psixologi diagnostik suhbatlar, kuzatish va psixologik metodikalar yordamida o'quvchining individual xususiyatlarini o'rganadi. Psixologik korreksiya jarayonida individual suhbatlar, trening mashg'ulotlari, emotsional holatni boshqarishga qaratilgan mashqlar va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini rivojlantiruvchi usullardan foydalaniladi. O'quvchining ijobiy sifatlarini rag'batlantirish va muvaffaqiyat hissini shakllantirish korreksion ishlarning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Korreksion faoliyatda oila bilan hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Ota-

onalarga farzand bilan samarali muloqot qilish, uni qo‘llab-quvvatlash va nazoratni to‘g‘ri tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Oila va maktabning hamkorligi korreksion ishlarning samaradorligini oshiradi.

Pedagoglar ham xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan ishlashda individual yondashuvni qo‘llashi, ularni jamoaga jalb qilishi va ijobiy faoliyatga yo‘naltirishi lozim. Sport, ijodiy to‘garaklar va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish o‘smirlarning salbiy xulq-atvorini kamaytirishga yordam beradi. Zamonaviy dunyoda ijtimoiy ahamiyatga ega muammolardan biri jamiyatimiz oldida turgan deviant xulqli bolalar sonining o‘sishi va deviant xulq-atvor muammosi ayniqsa keskinlashuvidir. Iqtisodiy tengsizlik, ommaviy globallashuv, axborotdan erkin foydalanish, demokratiyaning rivojlanishi, shuningdek, ijtimoiy hodisalar ko‘pincha o‘smirlar muhitida salbiy reaksiyalarni keltirib chiqarmoqda. Yoshlar adolatsizlikka, o‘rnatilgan axloqiy tamoyillarga qarshi isyon ko‘tarishmoqda. Ko‘pincha bu norozilik nafaqat yosh "inqilobchi" ga, balki butun jamiyatga zarar yetkazadigan o‘ta xavfli shakllarga aylanadi. Deviant xulq-atvor nima ekanligini avvalo tushunib olish lozim. Deviant xulq-atvor — bu jamiyat tomonidan qabul qilingan me‘yorlar, qoidalar va standartlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlar majmuasidir. Psixologiyada deviant xulq-atvor ijtimoiy-psixologik hamda axloqiy me‘yorlarning buzilishi sifatida talqin etiladi. Bunday og‘ishlar jamiyat tomonidan qabul qilingan qoidalarning buzilishi yoki shaxsning o‘ziga, atrofdagilarga va jamoat farovonligiga zarar yetkazishi bilan tavsiflanadi.

Hozirgi kunda hayotning asosiy maqsadi sifatida moddiy farovonlikka erishishni ko‘zlaydigan yoshlar soni ortib bormoqda. Ular bu maqsadga har qanday yo‘l bilan erishishga intiladilar. Natijada ayrim o‘quvchilar uchun ta‘lim olish, mehnat qilish va ijtimoiy foydali faoliyatning ahamiyati pasayib bormoqda.

O‘smirlar imkon qadar ko‘proq imtiyozlarga ega bo‘lishga, kamroq o‘qishga va mehnat qilishga intilishmoqda. Vaqt o‘tishi bilan bunday qarashlar yanada kuchayib, ochiq va keskin shakllarga ega bo‘lishi mumkin. Bu esa ko‘pincha xulq-atvordagi og‘ishlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. O‘smirlarning deviant xulq-atvori mamlakatdagi iqtisodiy va ijtimoiy vaziyat bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Buni voyaga yetmaganlar o‘rtasida jinoyatchilikning ortib borayotgani orqali ham kuzatish mumkin. Bunday holatlarda mulkiy manfaatlar ko‘pincha huquqbuzarliklarning asosiy omiliga aylanadi.

O‘smirlik davrida deviant xulq-atvorning uchrashi tabiiy ijtimoiylashuv va shaxs sifatida shakllanish jarayonlari bilan ham bog‘liqdir. Odatda bunday og‘ishlar o‘smirlik davrida kuchayib, 18 yoshdan keyin asta-sekin kamayib boradi. Deviant xulq-atvorning yuzaga kelishiga ko‘pincha bolalarning tengdoshlari yoki kattalar tomonidan tan olinmasligi, e‘tibordan chetda qolishi ham sabab bo‘ladi.

O‘smirlarning deviant xulq-atvori murakkab va ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, uni

o'rganishda psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va huquqshunoslik kabi turli fanlar ishtirok etadi. Ayrim bolalar maktab, oila va jamiyat tomonidan belgilangan me'yor va talablarni buzishga moyillik ko'rsatadilar.

Axloqning zamonaviy talqini tashqi ta'sirlarga beriladigan oddiy reaksiyalar doirasidan ancha kengdir. Psixologik lug'atlarda axloq "tirik mavjudotga xos bo'lgan, uning ichki va tashqi faolligi vositasida atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri" sifatida izohlanadi. Insonning tashqi faolligi deganda uning harakatlari, faoliyati, muloqoti, fikrlashi hamda vegetativ reaksiyalari tushuniladi. Axloqning ichki tarkibiga esa motivatsiya, maqsad qo'yish, kognitiv jarayonlar, hissiy reaksiyalar va o'z-o'zini boshqarish mexanizmlari kiradi.

Shunday qilib, axloq deganda shaxsning individual xususiyatlari va ichki faolligining tashqi harakatlar hamda muloqot orqali namoyon bo'lishi, uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sir jarayoni tushuniladi. Inson xulq-atvorining muhim xususiyatlaridan biri uning ijtimoiy xarakterga ega ekanligidir. Shaxsning xulqi jamiyat ta'sirida shakllanadi va rivojlanadi. Inson xulq-atvorining yana bir muhim jihati uning nutq orqali boshqarilishi va maqsadga yo'naltirilganligidir.

Umuman olganda, insonning xulq-atvori uning ijtimoiylashuv jarayonini, ya'ni jamiyatga moslashuvi va integratsiyalashuvini aks ettiradi. Ijtimoiylashuv shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ijtimoiy muhitga moslashishini nazarda tutadi.

Moslashuv va individuallashuv jarayonlarining o'zaro nisbatiga ko'ra quyidagi moslashuv turlari ajratiladi:

1. Radikal moslashuv – shaxsning mavjud ijtimoiy hayotni o'zgartirish orqali o'zini namoyon qilishi va ro'yobga chiqarishi.
2. Gipermoslashuv – shaxsning yuqori yutuqlari orqali ijtimoiy hayotga ta'sir ko'rsatishi va o'z salohiyatini namoyon etishi.
3. Uyg'unlashgan moslashuv – shaxsning jamiyat talablariga mos ravishda o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi.
4. Konformistik moslashuv – individuallikni cheklash va jamiyatga moslashish hisobiga o'zini namoyon etish.
5. Deviant moslashuv – mavjud ijtimoiy me'yor va talablardan chetga chiqish orqali o'zini namoyon etish.
6. Ijtimoiy-psixologik dezadaptatsiya – shaxsning moslashish va o'zini ro'yobga chiqarish jarayonlarining izdan chiqishi yoki to'silishi holati.

Deviant xulq-atvor — bu umume'tirof etilgan me'yorlarga zid bo'lgan, ijtimoiy normalarni buzadigan hamda jamiyat qoidalari, urf-odatlar va an'alariga qarshi yo'nalgan xatti-harakatlar majmuasidir. O'quvchilar orasida deviant xatti-harakatlarning uchrashi bugungi kunda dolzarb muammolardan biri bo'lib, deyarli har bir ta'lim muassasasida kuzatilmoqda. Shu sababli ushbu muammo sotsiologlar,

pedagoglar, psixologlar, shifokorlar va huquqni muhofaza qilish organlari vakillarining diqqat markazida turibdi.

Mazkur og‘ishlarning kelib chiqish sabablari o‘quvchilarning tashqi muhit, ijtimoiy munosabatlar va o‘zlari bilan bo‘lgan munosabatlarining o‘ziga xos jihatlarida namoyon bo‘ladi. Shu bois deviant xulq-atvorning mohiyati, nazariyalari, asosiy yondashuvlari hamda uning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni chuqur o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Antisotsial xulq-atvorga ega bo‘lgan o‘quvchi-yoshlar bilan ishlashda maktab tizimida amalga oshiriladigan ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya ishlari muhim o‘rin tutadi. Bunday faoliyat ijtimoiy va psixologik muammolarga duch kelgan bolalar hamda o‘smirlarda oilaviy va maktab muhitidagi salbiy holatlarning oldini olish, nizoli vaziyatlarni bartaraf etish hamda ularni ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida qayta tiklashga qaratilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smir yoshdagi xulqi og‘ishgan o‘quvchilarni korreksiya qilish murakkab va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda psixolog, pedagog va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘z vaqtida amalga oshirilgan diagnostika, profilaktika va korreksion tadbirlar o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. L.M.Zyubin Tarbiyasi qiyin o‘quvchilar bilan olib boriladigan o‘quvtarbiyaviy ishlar. T: O‘qituvchi 1997y.-216 b.
2. O.Kernberg Agressiya pri rastroystve lichnosti M: Nezavisimaya firma “Klass”., 1998g.-368 b.
3. Ayxorn Avgust Trudnyy podrostok M: Aprel’ Press: EKSMO-Press., 2001g.- 104 b.
4. M.Atadjanov,D.A.Saliyeva "Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi" Qo‘qon 2020y 3.
5. Ziyonet